

THE ACADEMIC LIBRARY IN TIMES OF RETRENCHMENT

Proceedings of a conference
of the
Library and Information Research Group
16-18 July 1982

edited by
Colin Harris and Lesley Gilder

rossendale

The academic library in times of retrenchment. Proceedings of a conference of the Library and Information Research Group, 16–18 July 1982. Ed. Colin Harris and Lesley Gilder. London, Rossendale, cop. 1983. 110 p.

Egyetemi könyvtárak a takarékoság időszakában

N. *Higham* tanulmánya vezeti be azt a kötetet, amely az egyetemi könyvtárak szerepét és funkcióit intézményi és szélesebb társadalmi kontextusban elemző konferencia anyagát tartalmazza. Az előadások többsége operatív megközelítésekben foglalkozott a gazdasági gondokkal küzdő egyetemi könyvtárak feladataival és problémáival azokra az eljárásokra és eszközökre összpontosítva, amelyek segítségével az

egyetemi könyvtárak biztosítani tudják intézményeik hatékony működtetését, sőt – az angolszász szakirodalomban manapság olyannyira elterjedt szóval – „túlélését”. *Higham* 1960-tól tekinti át a brit felsőoktatási könyvtárak fejlődését, illetve az állami irányításukkal és szakmai erőfeszítéseikkel kapcsolatos főbb intézkedéseket és jelentéseket. Megállapítja, hogy az extenzíven bővülő felsőoktatási intézmények fejlődése előre vetette a könyvtárak gyors gyarapodásának reményét. A könyvtári rendszer fejlődésének jelentős eredménye volt a Brit Nemzeti Könyvtár megteremtése, de a gazdasági feszültségek éppen akkor kezdték el hatásukat éreztetni, amikor a nemzeti könyvtári rendszer alapjait sikerült létrehozni. A jelenlegi helyzetet is az jellemzi, hogy miközben országos szinten is elismerésre talál a könyvtárak és az információs szolgáltatások fejlesztésének szükségessége, egyes gazdasági problémák kritikussá váltak. A legtöbb brit felsőoktatási könyvtár története legnagyobb költségvetési csökkentését éli át kényszerűségből, s teljesen irreálisnak látszik komolyabb fejlesztési eszközökre számítani. *Higham* szerint a megoldás a könyvtári és információs szolgáltatások országos méretű koordinációja annak érdekében, hogy a hatalmas erőforrást jelentő könyvtárak hatékonyan – sőt költséghatékonyan – működjenek. A Brit Nemzeti Könyvtár szerepe e vonatkozásban nem elhanyagolható, de a koordináció és az országos szintű könyvtári és információs politika kialakításáért a Könyvtári és Információs Szolgáltatások Tanácsa (Library and Information Services Council – LIS) a felelős.

W.A. Price a rendelkezésre álló hivatalos és a különböző könyvtári testületek erőfeszítései nyomán keletkezett statisztikai adatokat vizsgálta abból a szempontból, hogy azok mennyire nyújthatnak segítséget a költségvetési csökkentések „fájdalmas” feladata előtt álló könyvtáraknak. Az összehasonlító elemzések hasznosak lehetnek a könyvtári igények alátámasztásában és a könyvtári teljesítmények megítélésében. A hivatalos statisztikai adatok felhasználásának azonban fő veszélye az, hogy a könyvtári kutatások

végzői számára az ilyen adatok csupán a szervezeti vagy adminisztrációs tevékenységek melléktermékei. Éppen ezért az olyan szakmai társulások, mint pl. a SCONUL (Standing Conference of National and University Libraries) vagy a COPOL (Council of Polytechnic Libraries) egyre nagyobb figyelmet szentelnek a könyvtári vizsgálatok szempontjából használhatóbb komparatív statisztikai adatok folyamatos gyűjtésére és közreadására. Ezek segítségével a könyvtárak vezetői össze tudják vetni a főbb működési területek jellemzőit, meghatározhatják a különbségek mértékét és okait, valamint azt, hogy mely területeken van szükség és lehetőség a szolgáltatások fejlesztésére és a költségek ellenőrzés alatt való tartására.

G. Ford a házon belüli hatékonysági vizsgálatok szükségességét hangsúlyozta előadásában. E vizsgálatok kulcsfontosságúak a könyvtár vezetése számára, mivel – hasonlóan más intézmények vezetéséhez – az egyetemi könyvtárak vezetése is lényegében véve információkon alapuló szabályozási tevékenység. A szabályozáshoz szükséges információkat egyebek között speciális hatékonysági vizsgálatok nyújthatják. Ezeknél mindig figyelembe kell venni azt, hogy a könyvtár minden esetben egy nagyobb rendszer része, s olyan alrendszer alkot, amelynek alapvető összetevőit a felhasználók és a finanszírozási források képezik. A felhasználók igényeket támasztanak a könyvtárral szemben, a könyvtár teljesítménye hat a felhasználókra, akik viszont befolyással lehetnek a finanszírozási forrásokra. Mivel a könyvtárak rész- vagy alrendszerek, céljaikat a magasabb szintű rendszerekhez kell viszonyítani. A könyvtári szolgáltatások értékelésekor a teljesítményeket a magasabb szintű célok által meghatározott részcélokhoz kell mérni. A teljesítmény értékelése az adott szolgáltatás hatásának, befolyásának mérését jelenti. Ford számos gyakorlati példát sorol fel a hatás mérésével kapcsolatban. Legegyszerűbb mérni a szolgáltatások ráfordításait (pl. az állománygyarapításra fordított keretek), de a könyvtári tevékenység eredménye is könnyen definiálható, illetve kvantifikálható (pl. kölcsönzések száma, beiratkozott olvasók száma). Nehezebb az eredmények és a könyvtári szolgáltatások hatásának összekapcsolása, mivel a hatás kvantifikálása az esetek többségében rendkívül problematikus, s csak közvetett változók alkalmazásával lehetséges. Létezik azonban megoldás: Ford szerint abban az esetben, ha a célok és a kvantifikálható eredmények közötti összefüggésre sikerül „kézzelfogható”, konkrét mérőszámot találni. Így például, ha az egyetemi könyvtár egyik célja az egyetemen folyó kutatómunka támogatása, akkor a dokumentumok hozzáférhetőségének vizsgálata – például a doktori értekezések irodalomjegyzékében szereplő hivatkozások aránya a könyvtár állományában – a hatás mérésére jó közelítést adhat. A belső kutatások a könyvtárvezetés könyvtárpolitikai, állománygazdálkodási, marketing-, feldolgozási és adminisztrációs problémáinak megoldásában nyújthatnak segítséget, s éppen ezek azok a területek, amelyek a takarékosági intézkedések idején a legérzékenyebben érintettek.

K.G.E. Harris az információs technika eredményei által felkínált új lehetőségek hatásait elemzi az egyetemi könyvtárak szemszögéből. Még mindig sok az olyan könyvtáros, aki nem hajlandó tudomást venni a technika eredményeiről, tehát alapvető a könyvtárosok és információs szakemberek magatartásának megváltoztatása. Az információs technika csak akkor teszi a könyvtárban dolgozókat aktívabbá, ha élni is akarnak az új lehetőségekkel. Ugyanakkor a könyvtárosok előtt ott a lehetőség, hogy az információs

ágazat „fő sodrában” maradhassanak az adatbázisok lekérdezésének előtérbe kerülésével.

A lehetőségek kihasználásához elengedhetetlen a várható fejlődés irányának ismerete, amit azonban megnehezít a technikai eredmények előrejelzésének megbízhatatlansága, kiváltképpen a gyakorlati alkalmazás terén. Az új technika alkalmazása emellett függ az anyaintézmények gépesítési törekvéseitől és politikájától: nem egy esetben az egyetemi könyvtárakat gúzsba köti az egyetemek számítógépesítési politikája.

Harris szerint még nem történt meg az együttműködés lehetőségeinek kellő mélysgű tisztázása az új technika alkalmazásával kapcsolatban. Az információs technika fejlődési iránya túlmutat a jelenleg legelterjedtebb közös katalogizálási rendszerek számítógépes üzemeltetésén.

Az együttműködés kérdéseit érintette *M. Smith* is. Ő úgy véli, hogy sikerült megállítani a könyvtári együttműködés ötven év óta tartó hanyatlását célszerűbb és jobban ellenőrzés alatt tartott, koordinált tevékenységekkel. A témával foglalkozó LISC-jelentés pl. különbséget tesz a korábban gyakori ingyenes és önkéntes könyvtári együttműködés és a könyvtárak, kiadók, könyvforgalmazók, illetve a telekommunikációs szolgáltatások nyújtói közötti, új típusú együttműködési formák között. A könyvtárak zöme képes arra, hogy szélesebben értelmezze a kooperáció fogalmát a hagyományosnál, ha erre anyaintézménye pénzügyi támogatást és nagyobb szabadságot ad. Az automatizálás nem csupán közvetlenül az alkalmazási területen érezteti hatását, ezért is szükséges az együttműködési rendszerekben folytatott tevékenységek koordinálására. Ezzel kapcsolatban figyelemre méltó jelenség az, hogy a nagy, centralizált könyvtárközi kölcsönzési rendszerek helyett az olyan kisebb könyvtári hálózatok kerültek előtérbe, amelyek számítógépek közös alkalmazására és üzemeltetésére alakultak. Általános tendencia, hogy az együttműködési erőfeszítések mindenképpen intenzívebbé váltak a takarékoság időszakájában.

I. Rogerson úgy véli, hogy egészen 1979-ig a felsőoktatási könyvtáraknak a gyakran hangoztatott gondok ellenére sem kellett igazán aggódniuk állományuk bővülése, szolgáltatásaik zavartalan fejlődése miatt. De olyan példákat sorol, amelyek azt mutatják, hogy a gazdasági gondok súlyosabbá válásával a helyi hatóságok finanszírozási magatartása folytán a könyvtáraknak gyakran kell szembenézniük a ráfordítások drasztikus és hirtelen megváltoztatásának problémájával. Ezekben a helyzetekben a könyvtáraknak nagyobb rugalmasságra lenne szükségük az alkalmazkodáshoz, a helyi közigazgatás és az egyetemi adminisztratív döntések „pókhálója” gátolja a gyors és a feltételeknek megfelelő reagálást, a szabad cselekvést. Ma az a realitás, hogy a felsőoktatási könyvtár még a legjobb esetben is csak alrendszer az anyaintézmény rendszerén belül, s egyre növekszik az intézményi adminisztratív döntések hatása a könyvtár működésére. Éppen ezért *Rogerson* nem a komparatív vagy eredmény- és hatásvizsgálatokat tartja a vezetés egyik fő eszközének a jelenlegi helyzetben. Olyan információk folyamatos gyűjtését javasolja, amelyek alapján következtetni lehet az egész felsőoktatás várható helyzetére, illetve az adott anyaintézmény várható magatartására. Alapvető követelmény a könyvtárvezetők számára a kormány gazdaság- és oktatási politikai elképzeléseinek, intézkedéseinek ismerete. Ugyancsak

tájékozódni kell a felsőoktatás terén működő társadalmi szervezetek álláspontjáról illetve a helyi szervek intézkedéseiről.

A könyvtárak vezetőinek J. *Thompson* szerint is ismerniük kell azt a politikai környezetet, amely közvetlen befolyást gyakorol az anyaintézményre és a könyvtárra. A SCONUL 1981–82-ben végzett felmérése szerint a felsőoktatási könyvtárak nagy többsége kényszerült szolgáltatásainak, gépesítési erőfeszítéseinek visszafogására gazdasági kényszer következtében. A kényszerintézkedésekkel járó takarékoság nem azt jelenti, hogy megváltozott volna az állam felsőoktatásra vonatkozó álláspontja. A változás lényegében véve politikai jelentőségű: a brit kormány megváltoztatott struktúrájú, a társadalmi igényekre gyorsabban és jobban reagáló felsőoktatási rendszert akar megvalósítani, amely anyagi értelemben véve is társadalmi számadásra kötelezett. A könyvtárak azonban e politikának még csak a negatív hatásaiban részesülhetnek. Hogyan lehet a rövid távon bekövetkező válságokból hosszú távon is érvényes tanulságokat levonni – ez az a kérdés, amelynek megválaszolására a könyvtárak vezetőinek vállalkozniuk kell.

Állandó gond *Thompson* szerint az, hogy a felsőoktatási könyvtárak költségvetésének egyre nagyobb hányadát teszi ki a munkabér. Egyes esetekben a személyi kiadások elérik az összkiadások 65%-át. Gyakori, hogy túlképzett szakemberek szakképzettséget egyáltalán nem igénylő feladatokat látnak el. A könyvtárosképző intézményekben a szakemberek „túltermelése” folyik ahelyett, hogy a permanens képzést részesítenék előnyben. E tendenciák ismerete a felsőoktatási könyvtárak munkaerőgazdálkodásának jelentős változtatását igényli, különösen a visszafogás időszakában.

A felsorolt (és fel nem sorolt) gondok ellenére a tanulmányok szerzői optimisták voltak az egyetemi könyvtárak sorsát illetően. Közülük nem egy rámutatott arra a körülményre, hogy éppen a korlátozó gazdasági intézkedések érvényre jutásakor került felismerésre politikai és társadalmi szinten a könyvtárak és információs szolgáltatások országos hasznosításának követelménye, az országos szintű könyvtári politika kialakításának szükségessége. Ez pedig – vélik a tanácskozás résztvevői – reményt keltő fejlemény, legalábbis hosszú távon.

HEGEDŰS Péter

* * * * *

A DEBRECENI KLTE KÖNYVTÁRÁNAK RÉSZVÉTELE AZ NTMIR-BEN. A szocialista országok Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszerében (NTMIR), azon belül is a specializált rendszerek keretében kapott feladatot 1975-ben a debreceni KLTE Könyvtára: az Ipari Katalógusok Nemzetközi Speciális Információs Rendszernek (IK NSIR) a Magyar Népköztársaság által kijelölt nemzeti szerveként működik. E feladat teljesítése érdekében gyűjti a Magyarországon kiadott vállalati irodalmat, amelynek egy-egy példányát egyeztetett formában feldolgozva, megküldi a moszkvai bázisszervnek, (GPNTB – a Szovjetunió Állami Tudományos Műszaki Könyvtára) ugyanakkor a rendelkezésre álló nemzetközi ipari prospektus-bázis alapján információs szolgáltatást nyújt az országon belül. A rendszer segíti felhasználóit a szakosodásban, a kooperációban, a berendezések, műszerek és termékek fejlesztésében, importberendezések beszerzésében, valamint az új technikára irányuló tudományos-kutatómunkák, a fejlesztések terveinek összeállításában. Azért, hogy az IK NSIR moszkvai központjának az információs feltárás munkalapjával együtt az eredeti dokumentumot is megküldhesse és ugyanakkor egy példányt a saját dokumentumállományában is legalább tíz évre szólóan megőrizhessen a használat számára, az OSZK 1975-től kezdődően két kötelepéldánysort nyújt e dokumentumtípusból a debreceni Egyetemi Könyvtárnak. A rendszerbe beépülő dokumentumtípusok körét illetően az IK NSIR 3. tanácsulése foglalt állást. Ennek értelmében a gyűjtés és feldolgozás kiterjed nemcsak a katalógusokra, prospektusokra, használati, illetve karbantartási utasításokra, gépkönyvekre és sok egyéb típusú termékismertetőre, hanem a szolgáltatásokat és a vállalatok egész tevékenységét ismertető kiadványokra is. Viszont nem terjed ki a rendszer illetékessége a vállalatok tudományos kutatási eredményeit közreadó, továbbá gazdasági, kulturális, szociális stb. tevékenységét ismertető kiadványokra, holott a vállalati irodalom fogalmába ezek is beleérthetők. Tehát a vállalati irodalom egy leszűkített köre tartozik az IK NSIR rendszer illetékességébe. A tudományosság klasszikus mércéje szerint igénytelennek tűnik ez a dokumentumcsoport, hiszen nem közöl primer kutatási eredményeket, s műszaki adatokat is csak olyan mértékben, amilyenben azt a kereskedelem és a felhasználás szükségletei, néha éppen a propaganda céljai megkívánják. Mégis, ez egyike a termelés, a műszaki és gazdasági élet, a kereskedelem számára legfontosabb dokumentumkategóriáknak. A vállalati irodalom dokumentumtípusai nemcsak propagálják a termékeket és szolgáltatásokat, hanem ezek azok, amelyek segítségével mindezeket meg lehet ismerni, fel lehet kutatni, a legmegfelelőbbeket kiválasztani, s végül, amelyek hasznos tudnivalókat közölnek a termékek használati módjára, az eszközök működtetésére vonatkozóan. (GOMBA Szabolcsné ismertetése)

* * * * *

* * * * *

A FELSŐOKTATÁSI KÖNYVTÁRÜGYNEK SZENTELETE múlt évi harmadik számát az olasz könyvtáregyesület negyedéves tájékoztató folyóirata a *Bollettino d'informazioni*, alig több mint egy évvel azután, hogy létrehozott egy – ezzel a kérdéssel foglalkozó – országos munkabizottságot. Úgy látszik tehát, hogy az egyesület különös gondot fordít az olasz könyvtárügy eme – a tematikus szám bevezetője szerint is – állandó mozgásban levő szektorának problémáira. A bevezető ugyan ejt néhány szót a várható lényeges átalakulásokról (ezt néhány új jogszabályi intézkedésnek, illetve az általuk hozandó új elemek beépülésének tulajdonítva), ezt azonban a jól ismert problémák felsorolása követi. Gondot okoz az olasz felsőoktatási könyvtárügyben a szervezet atomizálódása; az egyetemen belüli koordináció hiánya; az elégtelen kapcsolat az egyetemek könyvtárai és az állami egyetemi könyvtárak között; a szervezeti-működési és használati szabályok bizonytalan vagy hiányos volta; egyes tanároknak a könyvtári állomány (legalábbis intézményi, tanszéki szintű) kisajátítására irányuló – nem is eredménytelen – törekvései; a lényeges eltérések az egyes könyvtárak működési és szolgáltatási rendjében; sőt, a katalogizálási elvek különbözősége; szakkatalógusok hiánya; a személyzet képzettségének és képzésének problémái és így tovább. A *Bollettino* tematikus száma elsősorban a jelenlegi helyzetről kíván áttekintést adni, esetenként előtérbe állítva azokat a fontos kérdéseket, amelyek megoldására már a közeljövőben koncentrálni kellene az erőket. Közben pedig – anélkül, hogy külön cikkben esne róla szó – a sorok között olvashatóan ott munkál az Országos Könyvtári Szolgálatnak (Servizio Bibliotecario Nazionale) a szicíliai országos kongresszuson meghírdetett eszméje, programja. A fontosabb cikkek sorában áttekintést kap az olvasó az egyetemi könyvtárügy jogi szabályozásáról 1908 és 1967 között; egy 1981-es minisztertanácsi rendelet kapcsán a könyvtárosi besorolásról, a könyvtári munkakörökről, a könyvtáros és a dokumentátor közti viszonyról; a könyvtáros szerepéről a könyvtárakban alkalmazásra kerülő új technológiák fényében. Külön csokrot (vagy talán virgácsot?) kötött a szerkesztő abból a két százból, amit "Tanári vélemények" cím alatt ad közre, hiszen a két írás címe önmagáért beszél: Megjegyzések egy tudományegyetemi könyvtár működéséhez (n.b.: a szótári jelentésben nem csak megjegyzés, bíráló megjegyzés, megrovás is szerepel), illetve A humán egyetemi könyvtárak válsága. Néhány, az egyetemi könyvtárakban is használható új eljárásról szóló cikk is helyet kapott a lapban, majd az egyes részletek, területek következnek: egy-egy írás a Lazio tartományi egyetemek koordinált könyvtári tervéről; a trieszti tudományegyetem könyvtári rendszeréről és Nápoly egyetemi könyvtáraitól (ez utóbbi, már csak nagy áttekintő táblázata miatt is, módszertani szempontból érdemel külön figyelmet). A szerkesztőség attól sem riadt vissza, hogy – tanulságul – a legfrissebb egyetemi (kari) könyvtári szabályzatot teljes egészében közölje, és a területi szervezetek egyikétől lapzártakor érkezett, egy kari könyvtár helyzetéről szóló jajkiáltás-szerű beszámolóinak még a nyomdába adás pillanatában is helyet szorítson. Hogy a kitekintés se hiányozzék, egy holland példáról írott cikk, és a recenziók rovatában egy-két olasz és két angol egyetemi könyvtári témájú könyvet ismertető szemle teszi teljesebbé a tematikus számot. (MOHOR Jenő összefoglalása)

* * * * *

Ára: 30,— Ft